

SON MESNEVİ ŞÂRİHLERİNDEN AHMED AVNİ KONUK'UN MEVLÂNA'NIN ESERLERİ VE FİKİRLERİNE DAİR BİR MEKTUBU

Yakup ŞAFAK*

A Letter By One Of The Masnawi Interpreters Of Our Time, Ahmet Avni Konuk About The Works And The Teachings Of Mawlana

Ahmet Avni Konuk gives information about Mawlana's works and his teachings in the letter he sent to Feridun Nafiz Uzluk. Also he emphasizes the coherence between the thoughts of Mawlana and Muhyiddin Ibn-i Arabi. In the same letter, he criticizes the thoughts of the famous English orientalist R. A. Nicholson.

Keywords: Mawlana, Masnawi, Ahmet Avni Konuk, Nafiz Uzluk, Literatural Letter.

Makalemizin konusunu, yakın dönem mevlevilik âleminin mühim simalarından Ahmed Avni Konuk (1871-1938)'un, kendisi gibi hayatını Mevlâna yoluna adanmış ünlü tıp tarihçimiz Prof. Dr. Feridun Nâfiz Uzluk (1902-1974)'a cevaben yazdığı bir mektup teşkil etmektedir. Gerek Mevlâna'nın eserleri, gerekse yazarın görüşleri açısından önemli bilgiler ihtiva eden bu mektup, hâlen Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi (SÜSAM)'nde olup Merkez Başkanı Prof. Dr. Haşim Karpuz Bey ve arkadaşlarının gayret ve çabalarıyla, Feridun Nafiz Bey'in ağabeyi Şahabettin Uzluk (1900-1989)'un eşi Nimet Hanım (1914-2000)'in bağışlarıyla oluşturulan Uzluk Arşivi'nde bulunmaktadır. Mektubun içeriğine geçmeden evvel A. A. Konuk ve F. N. Uzluk'un hayat hikayelerine ve onların bilhassa Mevlâna ve mevlevilik konusundaki çalışmalarına değinmek yararlı olacaktır.

* Yard. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.

1 SÜSAM Uzluk Arşivi için bkz. Yakup Şafak "S.Ü. Selçuklu Araştırmaları Merkezi Uzluk Arşivi'nde Bulunan Veled Çelebi'ye Yazılmış Bazı Mektuplar [1], S. Ü. *Turkiyat Araştırmaları Enstitüsü Turkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 9, Konya 2001, s. 327-363

AHMED AVNİ KONUK (1871-1938)

Türk bestekârı ve bilginlerinden Ahmet Avni Konuk, İstanbul'da doğmuştur. Tacir Mustafa Kâzım ile Fatma Zehra Hanım'ın oğludur. Küçük yaşta anne ve babasını kaybetmiş, ilk öğrenimini mahalle mektebinde bitirdikten sonra Galata Rüşdiyesi'nde ve daha sonra Darüşşafaka'da tahsil görmüş ve altı yıl süren öğrenimden sonra burayı 1890 yılında bitirmiştir. Aynı yıllarda hafız olmuş, cami derslerine devam ederek Arapça öğrenmiş ve icazet almıştır. Çayırılı Medrese'de Selanikli Esad Mehmed Dede'den Farsça öğrenimi görerek *Mesnevi* icazeti almış; musikiyi Zekai Dede'den öğrenmiş, Hacı Kirami Efendi'den de meşk etmiştir.

19 yaşında Galata İttihad Postahanesi'nde memur olarak göreve başlamış, bu sırada Mekteb-i Hukuk-i Şahane'ye kaydolmuş ve okulu 1898 yılında birincilikle bitirmiştir. 1909'da Posta Nezareti'nde kalem müdürü olmuş, 1922'de İstanbul'da kalmak şartıyla, Ankara hükümetinin Posta Umum Müdürü Muavinliği'ne tayin edilmiş, 8 yıl bu görevde kaldıktan sonra 1930'da Umum Müdürlük Hukuk Müşaviri olmuş 376 sayılı posta kanununu mucip sebepler lâyhıası ve nizamnamesi ile beraber hazırlamıştır. 1933 yılında, 62 yaşında bu görevdeyken emekli olmuştur. Posta ve Telgraf Yüksek Mektebi ile Yüksek Mühendis Mektebi'nde uzun yıllar postacılık kürsüsünde de dersler vermiş olan Konuk, 1938 yılında 67 yaşındayken vefat etmiş ve Merkez Efendi'ye defnedilmiştir.

Ahmed Avni Konuk, büyük bir postacı olarak tanınmıştı. Postacılık üzerine önemli yazıları ve incelemeleri vardır. Mevlevîliğe intisap ettikten sonra uzun yıllar tasavvufu uğraştığı için, bıraktığı musikiye ileri yaşlarında yine eğildi. Bir süre Zekai Dede'nin diğer iki talebesi Dr. Subhi Ezgi ve Rauf Yekta ile çalışarak Konservatuar'ın yayımladığı Mevlevî ayinlerinin bazılarının güftelerini Türkçe'ye çevirdi.

Zekai Dede'nin klasik ekolüne sıkıca bağlı bestekârlık anlayışıyla bestelediği eserler arasında en önemli yeri işgal eden ayinleri, mevlevîhanelerde icra edildi. Dilkeşide ve bend-i hisar adlarını verdiği iki makam icat eden Konuk'un eserleri arasında en dikkat çekici olanı, 119 beyit ve 119 makamla 120 makam geçkisinden oluşan rast makamındaki kâr-ı nâtıktır. Türk musikisi repertuarında bulunan eserlerinin sayısı 40 kadardır. Türk musikisi bibliyografisi içinde en temel kaynaklardan biri olan *Hânende* adlı güfte mecmuasını henüz 28 yaşındayken yazmıştır.²

² A. Avni Konuk hakkında daha fazla bilgi için bkz. *Türk Ansiklopedisi*, Ankara, 1943-1986, XXII. 190-191. Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, İstanbul, 1936-1945, II. 573, 583; Abdülbaki Gölpinarlı, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul, 1953, s.14, 141, 145, 459.

Eserleri: A. Konuk'un eserleri hakkında Türk Ansiklopedisi'nde (XXII, 190-191) şu bilgi verilmektedir: "Konuk, çok büyük bir tasavvuf bilginidir. 3 eseri dışında büyük eserleri basılmamıştır ve Konya Kütüphanesi'ndedir. En büyük eseri 34 cilt ve 7534 sayfa tutan *Mesnevi Tercümesi ve Şerhi*'dir. Mesnevî'ye yapılmış şerhlerin en büyüğüdür. 15 kadar olan diğer eserlerinin mühimleri şunlardır: Muhyiddin İbni'l-Arabî'nin *Fusûsu'l-hikem*'inin ve gene onun *Et-tedbîrâtu'l-ilâhiyye*'sinin Arapçadan tercüme ve şerhleri³, Fahreddin Irakî'nin *Leme'ât*'ının Arapça'dan(?), *Risâle-i Sipehsâlâr*'ın Farsça'dan tercümeleri. (...) Tevfik Fikret'in *Târîh-i kadîm*'ine manzum bir reddiye yazan K., *Hânende*'nin toplayıcısıdır. Elimizdeki en iyi güfte mecmuası olan *Hanende*, san'atkâr 28 yaşında iken 1317 (1899)'de İstanbul'da Mahmudbey Matbaası'nda basılmıştır."

Yazarın Mevlâna ve mevlevilikle ilgili iki tercümesi şunlardır: *Menâkıb-ı Hazret-i Mevlâna Celâleddin-i Rumî*: İstanbul 1331 (A. Garoyan Mtb. s. 144), *Risâle-i Sipehsâlâr*'ın tercümesidir.

Fihî mâ fih Tercümesi: Bu tercüme, Selçuk Eraydın tarafından yeni harflerle yayınlanmıştır.(İstanbul, 1994, İz Yay., 359 s.) Nâşir'in önsözde verdiği bilgiye göre eserin Mevlâna Müzesi haricinde İstanbul Belediye Kütüphanesi Osman Ergin Kitapları arasında da bir nüshası bulunmaktadır.(No: 24)⁴

FERİDUN NÂFİZ UZLUK (1902-1974)

Anne tarafından Mevlâna soyundan gelen, şehit subay Hamdi Bey'in oğlu ve Mimar Şahabettin Uzluk'un kardeşi olan Feridun Nafiz Uzluk, 1902 yılında Konya'da doğmuştur.⁵ Bu şehirde ilk tahsilini Konya Tatbikat İlkokulu'nda yaptıktan sonra (1911) Konya İttihat ve Terakki İdâdî'sini bitirmiş (1919), 1924 yılında da İstanbul Tıp Fakültesinden mezun olmuştur. (Kendi notlarına göre F. Nafiz Bey, İstanbul'da tıp tahsili esnasında Üsküdar Mevlevihanesi'nde kalmış ve oranın şeyhi Ahmed Remzi Dede'nin terbiyesi altında yetişmiştir.)

Askerlik hizmetini Güllhane Tıp Akademisinde yedek subay olarak ifa ettikten sonra mecburi hizmetini yapmak üzere Ordu'nun Mesudiye kazası hükümet tabipliğine atanmış (1925) ve burada üç sene çalışmıştır. 1928 yılında

³ Bu eserlerden *Fusûsu'l-hikem Tercüme ve Şerhi* Mustafa Tahralı ve Selçuk Eraydın tarafından yayımlanmıştır. I. cilt: Dergah Yayınları (İstanbul 1987), II-IV. ciltler M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İstanbul 1989-1992). *Tedbîrât-ı İlâhiyye Tercüme ve Şerhi* adlı eser ise Mustafa Tahralı tarafından hazırlanıp İz Yayıncılık yayınları arasından çıkmıştır (İstanbul 1992).

⁴ A. Avni Konuk'un eserlerinin yazma nüshaları için bkz. A. Gölpinarlı, *Mevlâna Müzesi Yazmalar Katoloğu*, Ankara. 1967-1994, III. 148 v.d.

⁵ Uzluk kardeşler hakkında burada verilen bilgiler geniş ölçüde, SÜSAM Uzluk Arşivi'nde onlar hakkındaki belge ve bilgilere dayanmaktadır.

Konya Memleket Hastanesi dahiliye asistanlığına tayin edilmiş olan Uzluk, buradan Konya Sıtma Mücadele Merkez Tabipliğine geçmiş, 1929 yılında da Aksaray ve Havalisi sıtma Mücadele Teşkilatında çalışmıştır.

1932 yılında ihtisas yapmak üzere kendi imkanlarıyla Almanya'ya gitmiş. Münih Tıp Fakültesi 2.Dahiliye Kliniğinde fahri asistan olarak Prof. Dr. Friedrich Von Müller'in yanında çalışmış; Higien Enstitüsü'nde ve daha sonra Hamburg Sıcak Memleketler Hastalıkları Enstitüsü'nde bir yıl çalışarak diploma almayı başarmıştır. Bir süre Eppendorf Hastanesinde Prof. Dr. Schottmüller'in yanında çalışan Dr. Uzluk, 1935'te Türkiye'ye dönmüş, burada Trakya Umum Müfettişliği'ne bağlı salgın hastalıklar uzmanı olarak çalışmış, bir yıl sonra da Refik Saydam Hıfzısıhha Enstitüsü'na girmiştir. Enstitüde Çiçek Aşısı Şubesi mütehassıslığına verilen Uzluk, Boğazlıyan, Kırşehir, Mucur, Niğde ve Aksaray'da çıkan salgın hastalıklarla mücadele için adı geçen şehir ve kazalarda teşkilat kurmuştur.

Dr. Feridun Nafiz Uzluk, Refik Saydam Hıfzısıhha Enstitüsü'nde çalışırken Ankara Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Deontoloji profesörlüğüne seçilmiştir (1946). Türk Tıp Tarih Kurumu kurucu üyesi, Uluslararası Histoire de la Medicine Cemiyeti Türk delegesi ve Türkiye Anıtlar Derneği genel başkanı olan Uzluk, Almanya (1932-35), Fransa (1949-35), İngiltere (1949), Hollanda (1950), Libya (1956), İran (1957) ve Avusturya'da çeşitli tetkiklerde bulunmuştur. Türk tarihi, eski Türk edebiyatı, tasavvuf, özellikle Mevlâna ve Mevlevîlik konularıyla da yakından ilgilenmiş, tıp alanındaki araştırmaları yanısıra zikredilen konularda da telif ve tercüme olarak pek çok yayın yapmış ve bu alandaki bazı faaliyetlere öncülük etmiş yahut aktif olarak katılmış; hatta kendisi Ankara'da Uzluk Basımevi adında bir matbaa kurup çok değerli eserler neşretmiştir. 27 Eylül 1974 yılında vefat eden Uzluk, hiç evlenmemiştir.

Gerek Selçuklu Araştırmaları Merkezi'nde bulunan notlarına, gerekse bilen ve tanıyanların ifadelerine göre gerek F. Nâfiz Uzluk, gerekse ağabeyi Şahabettin Uzluk dergâh terbiyesi almış, özellikle çocukluk ve gençlik yıllarını Mevlevî muhitlerinde geçirmiş ve ömürleri boyunca da Mevlevî şahsiyetlerle irtibatlarını aktif olarak sürdürmüşler, bütün sosyal ve kültürel faaliyetlerini bu derin bağlılık hissiyle yapmışlardır. Her ikisi de genç yaştan itibaren yazı hayatına atılmış, dergi ve gazetelerde yüzlerce makale yayınlamış, eserler neşretmişlerdir.

Şehabeddin Bey, çoğunlukla konunun sanat ve mimarî yönüyle ilgilenirken Feridun Nafiz Bey, daha ziyade Mevlâna ve Mevlevîlik konusunda her türlü bilgi ve belgeyi toplamayı hedeflemiş, yurt içinde ve yurt dışında gittiği her yerde bu yönde araştırmalarda bulunmuş, yerli yabancı pek çok ilim adamı ile irtibat kurmuş ve bunun sonucunda gerçekten çok değerli bir arşiv vücuda getirmiştir. Onların bu değerli arşivi, kısmen zayi olmuş olsa da bugün büyük ölçüde korunmakta ve Konya İl Halk Kütüphanesi ve Selçuk Üniversitesi Selçuklu

Araştırmaları Merkezi'nde, adlarına açılan bölümlerde araştırmacıların hizmetinde bulunmaktadır.

SÜSAM'daki arşiv içerisinde, son Mevlevî postnişinlerinden olup yakın dönem kültür ve edebiyat tarihimizin önde gelen simalarından olan Veled Çelebi (1867-1953)'nin kendi yazdığı eserlerle yine ondan kalan son dönem Mevlevîlik tarihine ışık tutacak önemli belgeler de yer almaktadır. Bu kitap ve belgeler, Veled Çelebi'nin kızı Devlet İzbudak tarafından ailenin en yakınlarından biri olan F. N. Uzluk'a verilmiştir. Ayrıca Tıp tarihi için çok değerli malzemeyi ihtiva eden zengin bir arşiv malzemesi de yine adı geçen Merkez'de bulunmaktadır.

F. Nafiz Uzluk'un hayatında iki önemli özelliği dikkat çekmektedir. Birincisi elde ettiği bir bilgi kıvrıntısını dahi not etmiştir. Bıraktığı her kitabın bir köşesinde hayatından ve düşüncelerinden kesitler vardır. Kağıt ve kalem onun için adeta bir sırdaş, bir hayat arkadaşı olmuştur ki bu özellik bir dereceye kadar Veled Çelebi'de de görülür. Onların bu faydalı alışkanlıkları sayesinde bugün gerek Mevlevîlik, gerek yerel tarih, gerekse çeşitli şahıslara ait birçok bilgi kaybolmaktan kurtulmuştur.

İkincisi O, üzerinde bilgi taşıyan hiçbir malzemeyi, bir kağıt parçasını, bir gazete kupürünü dahi atmayıp saklamak gibi bir özelliğe sahiptir. Bu yüzden onun bütün müsveddeleri, mektupları, fotoğrafları, SÜSAM Uzluk Arşivi'nde korunmaktadır. Kanaatimizce Uzluk Ailesinin Mevlâna ve Mevlevîlik araştırmalarına en büyük katkısı, böyle değerli bir kütüphane ve arşivi geride kalanlara bırakmak olmuştur.

Tıbbî bilimler, özellikle tıp tarihi alanındaki pek çok değerli araştırmayı ve tercümeleri gerçekleştiren Prof. Dr. F. Nâfiz Uzluk'un Mevlâna ve mevlevîlikle ilgili başlıca müstakil eserleri şunlardır:

Mecalis-i Seb'a-i Mevlâna : “Mevlâna'nın Yedi Ögüdü”. Farsça metin ve Türkçe tercümesi, Mevlâna'nın hal tercümesi ile birlikte 428 sayfa, İstanbul, Bozkurt Basımevi, 1937. *Mektûbât-ı Mevlâna* : “Mevlâna'nın Mektupları”. 144 mektubun Farsça metni, gereken izahlarıyla birlikte, 179 sayfa, Sebât Basımevi, İstanbul, 1937. *Divan-ı Sultan Veled* : Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled'in 14.000 beyitli Rumca, Farsça, Arapça, Türkçe şiirlerinin metinleri, 100 sayfa gazellerin tercümeleri, 728 sayfa, Ankara, (Uzluk Basımevi), 1941. *Ulu Ârif Çelebi'nin Rubaileri* : Mevlâna'nın torunu Ârif Çelebi'nin 80 rubaisinin Farsça metinleriyle bunların tercümesi, onun hal tercümesi, 24x17 ebadında, 128 sayfa, İstanbul, Kurtulmuş Basımevi, 1949. *Mevlâna, Mesnevi ve Mevlevîlikle İlgili Notlar* : *Mesnevî*'nin yazılışı, en eski nüshalarının nerede olduğu, dünya dillerindeki tercümeleri, şerhleri, okunması, okutulması, VII. cilt *Mesnevî*'nin niceliği ve niteliği v.s. konulardan bahseden bu notların müsveddeleri de SÜSAM Uzluk Arşivi'nde bulunmaktadır. (BY, no:2) *Mevlâna Celaleddin* : İran İlahiyat Fakültesi Dekanı Profesör Bediüzzaman Furuzanfer tarafından, 1936 ve 1954 yıllarında olmak üzere iki defa Tahran'da “*Risâle der tahkik-i ahval ü zindegân-ı*

Mevlâna Celâleddin-i Muhammed meşhur be Mevlevî” ünvanı ile basılan, bu konuda bütün dünyada büyük itibar kazanan eserin, Milli Eğitim Bakanlığı emri ile F. N. Uzluk tarafından gereken katkılarla birilikte dilimize Mevlâna Celâleddin adıyla tercümesidir. 319+XXXV sayfa olup, klasikler için yardımcı eserler başladığı altında, Milli Eğitim Basımevinde 1963 yılında, İstanbul’da basılmıştır. *İbtidâ-nâme Tercümesi*: Söz konusu eser, F. Nafiz Uzluk’un ricasıyla Veled Çelebi tarafından baştan 1944 yılında, 7260. beyte kadar tercüme edilmiş; 7260-8222. beyitler arası da bizzat F. Nafiz Uzluk tarafından tamamlanmıştır. Bu tercümenin de müsveddeleri 11 defter halinde SÜSAM Uzluk Arşivi’nde bulunmaktadır. Yazarın ayrıca Mevlâna ve mevlevilik konusunda çeşitli dergilerde yayınlanmış araştırmaları ve gazetelerde neşredilmiş pek çok yazıları bulunmaktadır.⁶

Mevlâna’nın eserlerinin tercümeleriyle fikirleri hakkında bilgiler içeren, özellikle Mevlâna’nın Muhyiddin İbn-i Arabi ile düşünce açısından beraberliğini vurgulayan ve ünlü İngiliz müsteşrik R. A. Nicholson’un fikirlerini eleştiren bu mektubun metni şöyledir:

Muhterem beyim,

9 ferdü’s-safer 1356 tarihli mektubunuzu almakla müşerref oldum. Cevabını uzattığımdan dolayı affınızı rica ederim. Te’hîr-i cevâbda çok sebepler var idi. İzaha lüzum yoktur.

Evet, hamdolsun *Mesnevî-i şerîf*’in altı cildini hatmetmek nasip oldu. *Fîhi mâ fih*’i Ahmed Celâleddin Efendi Hazretlerinin teşviki üzerine müteaddit nüsha ile mukâbele edilmek sûretiyle bundan yirmi iki sene evvel tercüme etmiş idim. Dili, bittabi o zamanların dilidir. Maa hâzâ zamanımızdaki dil inkılâbı, henüz bir sabit şekil almadığından, şimdiki dil dahi belki on sene sonra yine eski dil olacaktır. *Fîhi mâ fih* tercümesinin dili, şimdi yirmi yaşından yukarı olanlara yabancı değildir, zannederim. Muhakkiklerin âsârı, her asırda hangi üslûp ile olursa olsun, şerh olunmadıkça kolay anlaşılmaz. *Fîhi mâ fih* dahi yalnız tercümeden ibaret bulunduğundan, muhakkiklerin maârif ve hakâyıkına ve onların ıstılahlarına yabancı olan kimseler için bu haldedir. Yazma nüshaların ibârelerinde, hatta fasıllarında ihtilaflar gördüm. Acaba Hind’deki nüsha ne haldedir, bilemem. *Fîhi mâ fih*’in bu halde tab’ı arzu buyurulursa kendi malınız addederek dilediğiniz vechile hareket edebilirsiniz. Fakat zannediyorum ki onun tab’ı pek kolay bir şey değildir. İçinde Arabî ve Fârisî beyitler vardır.

Hazret-i Pir’in *Mektûbât* ve *Mecâlis-i seb’a*’sını tab’a muvaffak oluşunuzdan dolayı sizi tebrik etmekle beraber *Dîvân-ı Veledî*’nin ikmaline de

⁶ F.Nâfiz Uzluk’un eserleri hakkında şu çalışmada geniş bilgi vardır. Sinan Taşdelen, *Cumhuriyet Döneminde Mevlevîlik Üzerine Araştırma Yapan İlim Adamları ve Feridun Nâfiz Uzluk*, Konya, 2001 (Selçuk Ün .SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

muvaffakiyetinizi samîm-i kalbimle Cenâb-ı Hak'tan niyaz ederim. Fakir, *İbtidâ-nâme*'yi görmedim. Çünkü meşgûliyetim çoktur. Başka şeylere bakamıyorum. Şimdi *Mesnevî-i şerîf*'e bir mukaddime yazmakla meşgulüm. *Mesnevî-i şerîf*'in yazılanlarını mukâbele de lazım. İnşallah bu işlerim bittikten sonra *İbtidâ-nâme* ile de meşgul olmak isterim.

Muhterem beyim, mektubunuzun bir fikrasından, *Hazret-i Hudâvendigâr* ile *Hazret-i Şeyh-i Ekber*'i ve *Feridüddîn-i Attâr*'ı ve *Hakîm Senâî* ve *Seyyid Burhâneddîn* ve *Sultânü'l-Ulemâ* ve Sultan Veled *Hazretlerini* ayrı gördüğünüze zâhib oldum; bilmem yanlış mı anladım? Bu zevât-ı kirâmın hiçbirisi maârif-i ilâhiyye ve hikemiyyât-ı rabbâniyyece birbirlerinden ayrı değildir. Çünkü hepsinin menbâı asl-ı hakikî olan Hak'tır ve hiçbirisi feylesof değildir. Hepsi hakîm-i ilâhîdir. Binâen aleyh onların marifetleri "*lâ şarkıyye ve lâ garbıyye*"dir. Mesnevi:

Nûrhâ-yi çarh bubrîde- peyest
*Ân ki lâ şarkî ve lâ garbî keyest*⁷

Cümlesi, *Kur'an-ı Kerîm*'in ve ehâdis-i şerifenin esrârını ve bevâtınını keşif buyururlar. Hatta Hind şârihlerinden *Abdurrahmân-ı Loknevî Hazretleri*, *Mesnevî-i şerîf*'in *Kur'an* olduğunu on vech ile ispat etmişlerdir. Fakir, bunları şerhimin mukaddimesine naklettim. *Şeyh-i Ekber*'in *Füsûsü'l-hikem*'ine ve *Fütûhât*'ına ve sâir âsâr-ı aliyyesine gelince, bunlar da öyledir. *Hazret-i Şeyh*'in âsârının şerhi, ebyât-ı *Mesnevî* ile ve ebyât-ı *Mesneviyye* dahi *Hazret-i Şeyh*'in beyânât-ı aliyyeleriyle tenevvür eder. Bu sultanların hepsi birbirlerini medhederler. Bakınız *Mesnevî-i şerîf*'in dördüncü cildinin 3380, 3381, 3382 numaralı beyitlerinde *Hazret-i Hudâvendigârımız*, *Şeyh-i Ekber Hazretleri*'ne işâreten ne buyuruyorlar:

Hem-çünân ki did ân sadr-ı ecel
Piş-i kâr-i hiş tâ rûz-i ecel
Ân-çi hâhed bûd ba'd-i bîst sâl
Did ender hâl-i ân nîkû-hisâl
Hâl-i hod tenhâ ne-dîd ân müttakî
*Bel-ki hâl-i mağribî vu maşrıki*⁸

Şeyh-i Ekber Hazretlerinin, rûz-i ecele kadar, kendi ahvâlini ve mağribi ve maşrıki ahvâlini gördüğü *Mevlânâ Câmî*'nin *Nefehâtü'l-üns*'ünde, *Sadreddîn-i Konevî Hazretlerinden* naklolunur ve *Hudâvendigârımız*, o *Hazret* hakkında

⁷ Mesnevi (Nicholson neşri ve Izbudak çevirisi), II. 1544. Tercümesi: "Gökyüzünün nurları, i/leri kesilmiş haldedir (sonları yoktur), onlar, doğuda ve batıda bulunmayan Hakk'ın nurları (tıbı) olabilir mi?"

⁸ Mesnevi, IV.3394-3396. Tercümesi: "Nitekim o yüce önder, ecel (gününe) kadar (başına gelecek) işleri gördü. Yirmi yıl sonra neler olacağını, o iyi huylu şimdiden bilir. Hatta o takva sahibi yalnız kendi halini değil, doğudakilerin ve batıdakilerin halini de görür."

“sadr-ı ecell, nîkû-hısâl ve müttakî” tabirlerini isti‘mâl buyurduğu gibi, *Dîvân-ı Kebîr*’lerinde olan meşhur “Dimişkîm” redifli gazellerindeki,

Ender Cebel-i Sâliha kânîst zi gevher

Z’ân gevher-i mâ garka-i deryâ-yı Dımışkîm⁹

beytinde de *Şeyh-i Ekber*’in, bir ilm-i ledünnî gevherinin kânı olduğuna işaret buyurulur. Görmüyor muyuz? *Şeyh-i Ekber*, zât-ı Hakk’a “Vücûd-i mutlak” tabir buyurmuştur. *Hudâvendigârımız* dahi birinci cildin 611 numaralı beytinde,

Mâ ademhâyim hestihâ-yi mâ

Tu vücûd-i mutlakî fânî-nümâ¹⁰

buyurmuştur. Bu vahdet-i vücûd bahsinde muhakkiklerin hepsi müttahiddir; aralarında hiçbir ayrılık yoktur. Şu kadar ki Garb feylesofları ve ulemâ-i zâhire bunu, vücûdîlik (panteizm) mezhebi zannettikleri için mütâlaalarını ona göre yürütürler ve aldanırlar. Hukemâ-i ilâhiyye marifette böyle müttehid olmakla beraber, meşrepte muhteliftirler. *Hudâvendigârımız*ın meşreb-i âîleri aşk üzerindedir. Onun için şöyle buyururlar, mesnevi:

Her-çi cüz işkest şod me ’kûl-i ışk

Dü cihân yek dâne pîş-i nûk-i û¹¹

Sözü uzatarak başınızı ağrıttım, affediniz. Fakir, *Nicholson*’ın Londra’da bastıracağı nüshayı birinin elinde gördüm. Bu zat, nüshaların tedkiki hususunda çok yorulmuştur. Elindeki eski nüshalara göre doğruluğuna kanaat getirdiği metne göre bastıracağı sırada üçüncü cildin nisfina karîb bir yere geldiği vakit, buradan ilerisini Konya Âsâr-ı Atîka Müzesi’nde mahfuz ve hatt-ı Velefî ile muharrer 677 tarihli nüsha-i asliyyeye göre tab‘ ettirmiştir. Bunlara birer de İngilizce mukaddime yazmıştır.¹² Merak edip tercüme ettirdim; gayet hulâsa olarak mütâlaasını şu üç noktaya münhasır buldum:

1- *Celâleddin*, kendi eserini tashih, mukâbele, ta‘dil ve ıslah etmek işini başkalarına havâle ettiği zaman, onun müridleri ve dostları bu şaheserin tedkiki işini büyük bir aşk ve derin bir hürmet-i dindârâne ile kabul ve ifa ettiklerini tahmin edebiliriz.

⁹ *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*. nşr. Bedîü’z-zaman Furûzanfer. Tahran. 1374 h.ş..nr. 1493; *Dîvân-ı Kebîr*, trc. Abdülbaki Gölpınarlı. Ankara. 1992. VII. 31. Tercümesi: “Cebel-i Sâlih’te, duyduk. bir inci madeni varmış; o inci yüzünden Şam denizine garkolup gitmişiz.”

¹⁰ Beyit *Nicholson* neşrinde I. 602’dedir. Tercümesi: “Biz yokuz; bizim varlığımızı, mutlak varlık olan sen. fânî (sûretlerde varmış gibi) göstermektesin.”

¹¹ Mesnevi. V. 2726. Tercümesi: Aşk, kendisinden başka her şeyi yer, yutar: iki âlem aşk (kuşunun) gagası önünde bir tanedir.”

¹² Söz konusu eser şudur: Reynold A. Nicholson, *The Mathnawi of Jalalu’d-din Rumi*, I-VIII, London. 1925-1940; ayrıca bahsi geçen 677 tarihli Mesnevi nüshası Kültür Bakanlığı’na 1993 yılında tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır.

2- Altıncı cild *Mesnevî*, müellifin 672 tarihinde irtihâlinde nâtamam ve ikmal edilmemiş olarak bırakılmıştır.

3- *Celâleddîn-i Rûmî*'nin nazmı ve aruzu, *Sa'di* ve *Hafız* gibi sair şairlere kıyasen gevşektir ve bu hususta kendisi geniş meşreplidir.

Fakirin nazarında bu üç mütâlaanın üçü de yanlıştır. Bir zavallı müsteşrik işte bu kadar anlayabilmiştir. Bunların reddi hakkındaki mütâlaalarımı kendi şerhimin mukaddimesinde beyan ettim. Yalnız teessüf olunur ki *Nicholson* Garb alemine *Mesnevî-i şerîfî* böyle tanıtıyor; ebyât-ı şerîfenin şerhlerinde kimbilir nasıl tenkidler yapacaktır? Husûsiyle birinci ciltte Yahudi padişahı, vezirinin yalandan tenassur edip hıristiyanların dinlerini bozmak için on iki tomar yazarak her bir beyi kendisine veliahd yapması kıssası, hıristiyanların hiç işlerine gelmez. Belki hıristiyan *Nicholson* şerhinde, burada birçok tenkidât ve itirazda bulunacaktır. Maa't-teessüf şârihlerimiz burada kilise tarihine nazaran hıristiyanlığın bidâyet-i intişârı hakkında malûmat toplayıp yazmamışlardır. Fakir bu cihetler ile meşgulüm. Çok çok arz-ı hüremetler ve selamlar, muhterem beyim. 22 Zilhicce 1356/23 Şubat [1]938

İmza (Ahmed Avni)

Son olarak A. Avni Konuk'un *Mesnevî Şerhi*'yle ilgili bazı hususlara değinmek yerinde olacaktır. Özellikle Mevlâna ve mevlevilik üzerine yaptığı değerli çalışmalarla tanınan Abdülbaki Gölpınarlı *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik* adlı eserinde adı geçen şerh hakkında şunları söylemektedir: "Ahmed Avni Konuk (1938), son *Mesnevî* şârihidir. "Fîhi mâ-fih"i de terceme eden Konuk, diğer şârihlerden daha iyi bir şerh meydana getirmekle beraber o da diğer ana kaynakları okumadığından ve bir de bazan Mevlânâ'nın sözlerini, fennî buluşlara tatbika uğraştığından şerhi, ilmi bir mahiyet arzetmez. Basılmayan ve basılmasına da lüzum olmayan bu şerhin bir nüshası, vasiyeti üzerine Konya Müzesi K. e gönderilmiştir."¹³

Aynı yazar, bir başka eserinde de şu değerlendirmeyi yapar: "Ahmed Avni'nin *Mesnevî* şerhine esas ittihaz ettiği metin, kendi sözüne nazaran Ankaravî metnidir.(...) Beyit sayıları bile bu nüshaya uymayan metin şöyle dursun; şerhte ayetler indî tevellere tabi tutulmuş, zaîf ve mevzu hadisler alınmış, ayetlerin sûreleri ve ayet numaraları konmamış, anılan menkıbelerin kaynakları gösterilmemiştir. Birçok şerhlerden faydalandığını söylediği halde bunların basımlarını, aldığı yerlerde sayfa numaralarını vermemiş, hatta adlarını dahi bildirmemiştir. Her hususta İbn-i Arabî ile istişhad edilmektedir. İndeks ve bibliyografya yoktur."¹⁴

¹³ A. Gölpınarlı. *Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik*. İstanbul. 1953. s. 145.

¹⁴ A. Gölpınarlı. *Mevlâna Müzesi Yazmalar Kataloğu*. III. 234-235. Ankara. 1972.

Bu tarizlere karşılık, halen yaşayan yegâne Mesnevihan olup ömrünü Mevlâna'ya ve eserlerine adanmış bulunan Şefik Can ise söz konusu eser hakkında şu kanaatleri serdetmektedir: “1938’de vefat eden Ahmed Avni Konuk, son devrin Mesnevi şârihlerindendir. Fusûsu’l-Hikem’i şerh ettiği gibi Mesnevi’yi de çok mufassal ve çok güzel bir şekilde şerh etmiştir. Şimdiye kadar basılmayan bu değerli şerhin bir yazma nüshası Konya Mevlâna Müzesi Kitaplığı’nda, bir nüshası da, Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi’nde bulunmaktadır.”¹⁵

Aynı yazar Mevlâna’nın İbn-i Arabi ile aynı görüşte olduklarını şöyle ifade etmektedir: “Son devirde yetişen şârihlerimizden Ahmed Avni merhûm da, aynen Ankaravî Hazretleri gibi, Fusûsu’l-Hikem’i, Mesnevî ve Dîvân-ı Kebîr’den seçtiği şiirlerle şerh etmiş, henüz basılmamış olan ve Konya’da Mevlâna Müzesi Kitaplığı’nda 34 defter halinde bulunan Mesnevî-i Şerif’i de Fusûs’tan ve Fütuhât’tan aldığı metinlerle açıklamıştır. Bu şârihlerin eserleri de göstermektedir ki, bazılarının birbirlerinden uzak sandıkları Hazreti Mevlâna ile Hazreti Muhyiddîn birbirlerine çok yakındırlar.”¹⁶

Burada biz de, Mevlâna’nın tasavvufi görüşlerinin İbn-i Arabi’ninki ile aynı değil de benzer olduğunu ifade eden birçok düşünür ve âlim bulunduğunu zikretmeliyiz.

A. Avni Konuk’un Şerhi, müellifin vefatından sonra Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanmak üzere bir komisyona incelettirilmiş ve içlerinde F. Nâfiz Uzluk’un da bulunduğu bu komisyon 31.10.1955 tarihinde Başkanlığa, mezkûr şerhin neşre elverişli olmadığına dair bir rapor sunmuş ve eser yayınlanmamıştır.

Bahis konusu raporun imzasız bir sûreti SÜSAM Uzluk Arşivi’nde bulunmaktadır. Bu rapor daha sonra, Milliyet Gazetesi yazarlarından ve Çelebiler soyundan olan Refii Cevad Ulunay’ın tarizlerine ve F. Nafiz Uzluk’un mukabelesine sebep olmuştur.

¹⁵ Şefik Can. *Mevlâna, Hayatı, Şahsiyeti, Fıkırları*. İstanbul. 1995. s. 381

¹⁶ A.e. s. 338